

tekent hij eerst in enkele hoofdstukken de historische context (tot het begin van de twintigste eeuw), de voorlopers van de pinksterbeweging en de opkomst van de beweging buiten Nederland. De laatste hoofdstukken van de studie zijn gewijd aan een beschrijving van de theologische, met name de ecclesiologische, opvattingen van Polman en de zijnen, en aan de reacties van kerkelijke zijde. Het geheel wordt besloten door een aantal conclusies.

De auteur kon gebruik maken van de reeds in 1916 verschenen studie van G.A. Wumkes en andere door deze verzamelde gegevens. Zelf voegde hij echter zeer veel materiaal toe. Positief in Van der Laans werk is niet alleen het gedegen bronnenonderzoek, maar ook de wijze waarop het gevondene gepresenteerd wordt. In het begin van deze recensie duidde ik dat al aan. Zo vermeldt de schrijver het toch wel schokkende antwoord van Polman op de vraag hoe deze in tongen kon blijven spreken, terwijl hij in overspel leefde. Het antwoord luidde: 'Uit gewoonte' (133). Nuchter wordt ook van een rapport van zuster Polman geconstateerd: 'Speciaal voor de Amerikaanse consumptie geschreven. In werkelijkheid ...' (101v.).

Tot dusver niets dan lof. Toch heb ik ook vragen. De meeste daarvan zijn samen te vatten in deze éne: komt in deze studie, die in haar conclusies de relatie met de kerk uitdrukkelijk aan de orde stelt, het toenmalige leven van de kerk(en) en groepen wel voldoende aan het licht? Vergeleken met het licht dat op het optreden van het echtpaar Polman en hun vrienden en volgelingen geworpen wordt, blijft de omgeving waarin zij opereerden teveel in de schaduw. De conclusie waar het hoofdstuk over de historische context mee eindigt - 'verzuilde samenleving, met ... gefragmenteerd kerkelijk leven en een toenemende onkerkelijkheid' (23) - had mijns inziens verder uitgewerkt moeten worden voor de tijd dat de Polmans hun invloed deden gelden.

Ik besef dat ik hier nogal wat vraag. Het zou ook te ver voeren als van iedere plaats waar een pinkstergroep ontstond de toenmalige kerkelijke kaart getekend moest worden. Van Terschelling deed de auteur dat, omdat hij daarvan via Wumkes reeds gegevens bezat. Dat echter de Amsterdamse kaart onbesproken blijft acht ik onjuist. Daar was de grootste gemeente gevestigd, vandaar leidde Polman de beweging. Dat Polman in Amsterdam niet als enige in de vijver viste blijkt soms wel even, bijvoorbeeld bij de kerkelijke reacties, maar wie waren precies de andere vissers, wat waren hun methoden en wie visten zij op? Hoe was toen de situatie van de hervormde gemeente en hoe trad zij naar buiten? Wel wordt vermeld (220, n. 24) dat de bekende A.H. de (niet: den) Hartog en Polman elkaar kenden, maar van het optreden van de eerstgenoemde horen we niets. De brochure van de gereformeerde B. Wielenga over gebedsgenezing wordt uitvoerig geciteerd, maar de persoon van de schrijver alsmede diens ijver voor stadsevangelisatie blijft buiten be-